

Андрій КОРОЛЬКО

СТАНОВЛЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ НА КОЛОМИЙЩИНІ ПЕРІОДУ ЗУНР (1918–1919)

Розглянуто форми активізації національного руху на Коломиїщині напередодні розпаду Австро-Угорської імперії і початку української революції на західноукраїнських землях. Охарактеризовано формування осередків української влади у краї під час Листопадового зриву 1918 р., особливості законодавчого забезпечення процесу формування та діяльності місцевих органів влади й управління, правоохоронних органів, збройних сил. Розкрито особливості законодавчого забезпечення процесу формування народного шкільництва, відносини українців з іншими етнічними спільнотами в національно-культурній сфері.

Ключові слова: Коломиїщина, Покуття, віче, повітова рада, жандармерія, збройні сили, судова система, повітова шкільна рада, національно-культурні процеси.

Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) – втілення державницьких устремлінь українців Галичини, Буковини й Закарпаття. Звістка про встановлення української влади у Львові 1 листопада 1918 р. облетіла всі куточки Східної Галичини. Коломиї і Коломиїщина не були осторонь цих процесів. Там формувалася новий місцевий державний та адміністративний апарат, крок за кроком простежувалося становлення української державності.

Мета статті – комплексне дослідження становлення і функціонування української влади на території Коломиїщини в період ЗУНР. Її досягнення передбачає: показати форми активізації національного руху в Коломиї й Коломиїщині напередодні розпаду Австро-Угорської імперії і початку української революції; простежити формування осередків української влади у краї під час Листопадового зриву 1918 р.; розкрити особливості законодавчого забезпечення процесу формування й діяльності місцевих органів влади й управління, правоохоронних органів, збройних сил, освітнього життя у краї; висвітлити відносини українців з іншими етнічними спільнотами в національно-культурній сфері.

У статті тогочасна Коломиїщина окреслена територіями Коломиїського та Печеніжинського, частково Товмацького (містечко Отинія і його довколишні села) та Городенківського (містечко Гвіздець й околиці) повітів.

Важливе джерело для вивчення проблеми – неопубліковані матеріали, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові: ми опрацювали ф. 146 “Галицьке намісництво, м. Львів” (матеріали про протести українського населення Коломиїщини проти окупації Східної Галичини поляками напередодні

проголошення ЗУНР¹), ф. 591 “Колекція документів про діяльність урядів і армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки. 1914–1939 рр.” (свідчення про українське державне будівництво на Коломийщині²), ф. 667 “Державний секретаріат освіти і віросповідань УНР в м. Станіславі. 1918–1919 рр.” (звіти Коломийського і Печеніжинського повітів про стан шкіл і навчання в 1918–1919 р., списки учителів і листування з повітовим шкільним комісаріатом тощо³).

У дослідженні взято до уваги документи вищих органів влади управління ЗУНР, зокрема ті, які стосувалися конституційних основ організації влади на місцях, пересудим на Коломийщині⁴.

Велику кількість інформації з досліджуваної проблеми містять періодичні видання центральних інституцій і повітових органів влади ЗУНР: “Діло”, “Республіка”, “Нове життя”, “Народ”, “Січовий голос”, “Учительський голос”, “Новини”, “Товмацькі вісти”, “Станіславівський голос” тощо. Найбільш інформативним виявився часопис “Покутський вістник”, який видавала Окружна Національна Рада м. Коломия.

Вартісні для дослідження проблеми також мемуари. Серед таких треба виокремити свідчення очевидців подій і спогади В. Бемка⁵, В. Велигорської⁶, В. Воробця⁷,

¹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 146 (Галицьке наместничество, гор. Львов). – Оп. 4. – Спр. 5193 (Матеріали о протестах Украинского населения Галиции против оккупирования Западной Украины польскими буржуазными властями (протесты, отчеты, донесения и др.). 1916–1918 гг.). – 173 арк.

² Там само. – Ф. 581 (Колекція документів про діяльність урядів і армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки. 1914–1939 рр.). – Оп. 1. – Спр. 96 (Законопроекти, розпорядження та обіжники уряду ЗУНР про державну адміністрацію, вибори до сейму ЗУНР, земельну та грошову реформи, оплату вчителів та ін., 1918–1919 рр.). – 65 арк.

³ Там само. – Ф. 667 (Державний секретаріат освіти і віросповідань УНР в м. Станіславі). – Оп. 1. – Спр. 43 (Меморіал учительської конференції в м. Коломиї від 29 грудня 1918 р. про покращення матеріального становища учителів. 1918 р.). – 2 арк.; Спр. 44 (Звіт повітового шкільного комісаріату в м. Коломиї про стан шкіл і навчання в повіті. 1919 р.). – 19 арк.; Спр. 45 (Списки учителів Коломийського повіту і листування з повітовим шкільним комісаріатом і дирекцією гімназії в м. Коломиї про призначення і переміщення учителів та виплату їм зарплати. 1919 р.). – 82 арк.; Спр. 60 (Звіт повітового шкільного комісаріату в м. Печеніжині про стан шкіл і навчання в повіті. 1919 р.). – 10 арк.; Спр. 61 (Списки учителів Печеніжинського повіту і листування з повітовим шкільним комісаріатом в м. Печеніжині про призначення і переміщення учителів та виплату їм зарплати. 1919 р.). – 14 арк.

⁴ Вісник Державного Секретаріату Військових Справ. – 1918. – Ч. 1. – 1 грудня; Вісник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 1–12; Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н. Р. – Станіславів, 1918. – 26 с.

⁵ Бемко В. Листопадові дні в Коломиї / В. Бемко // Літопис Коломийський. – Коломия, 1993. – 23 с.

⁶ Велигорська М. Мої спомини про Серафінці, Городенку та Листопадовий зрив / М. Велигорська // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк; Торонто; Вінніпег, 1978. – С. 172–176.

⁷ Воробець В. 1 падолиста 1918 р. у Коломиї / В. Воробець // Український скиталець. – 1920. – № 1. – С. 19–23.

І. Кузича⁸, Р. Ковальського⁹, які передусім стосувалися встановлення української влади на Коломийщині в листопаді 1918 р.

Чимало українських вчених досліджували історію ЗУНР: О. Карпенко¹⁰, В. Великочий¹¹, О. Красівський¹², М. Кугутяк¹³, М. Литвин¹⁴, К. Науменко¹⁵, С. Макарчук¹⁶, І. Монолатій¹⁷, О. Павлишин¹⁸ та інші, проте не звернуто уваги на вивчення проблеми становлення і функціонування органів української влади на Коломийщині. Уперше детально розглянув цю проблему Іван Монолатій, розкриваючи історію м. Коломиї в період ЗУНР¹⁹.

⁸ *Кузич І.* Листопадіві дні в Коломиї / І. Кузич // Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія: Видання Комітету Коломиян, 1988. – С. 759–763.

⁹ *Ковальський Р.* Отинія / Р. Ковальський // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 916–920.

¹⁰ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія / [відп. ред. О. Карпенко]. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – 627 с.; *Карпенко О.* Листопадова 1918 року національно-демократична революція на західноукраїнських землях / О. Карпенко // Український історичний журнал. – 1993. – № 1. – С. 18–21.

¹¹ *Великочий В.* Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР / В. Великочий. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – 278 с.; *Його ж:* Національно-політичні процеси на Покутті в період ЗУНР / В. Великочий // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі: матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломиї магдебурзького права (Коломия, 27 жовтня 2005 р.) / [за ред. І. Монолатія]. – Коломия: Вік, 2005. – С. 77–91.

¹² *Красівський О.* Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин / О. Красівський. – Київ: В-во УАДУ, 1998. – 304 с.

¹³ *Кугутяк М.* Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.; *Його ж:* Історія української націонал-демократії (1918–1929) / М. Кугутяк. – Київ; Івано-Франківськ: Плай, 2002. – Т. 1. – 536 с.

¹⁴ *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 / М. Литвин. – Львів: НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича; Ін-т Центрально-Східної Європи, 1998. – 488 с.

¹⁵ *Литвин М.* Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів: НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1995. – 368 с.

¹⁶ *Макарчук С.* Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР / С. Макарчук. – Львів: Світ, 1997. – 192 с.

¹⁷ *Монолатій І.* “Тяжко впасти у кайдани, умирать в неволі – а ще гірше спати, спати і спати на волі” (до початків українсько-єврейського діалогу на Покутті у контексті становлення Західноукраїнської Народної Республіки) / І. Монолатій // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Диво, 2000. – Вип. 12. – С. 50–59; *Його ж.* Покуття у контексті боротьби галицьких українців за державну незалежність (1918–1919 рр.): соціальне та індивідуальне як модель пошуку національно-історичної свідомості / І. Монолатій // *Nad Wisłą i Dnieprem: Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość.* – Toruń; Kijów, 2003. – S. 93–107 (Seria: Stosunki Międzynarodowe i Globalny Rozwój. Nr 2.).

¹⁸ *Павлишин О.* Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад–грудень 1918 року) / О. Павлишин // Україна модерна. – Львів, 1999. – Ч. 2–3. – С. 132–139.

¹⁹ *Монолатій І.* Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки / І. Монолатій. – Коломия, 2000. – 80 с.

Протягом 1918 р. західні українці перебували під впливом процесів національного державотворення на Наддніпрянщині. У березні 1918 р. у багатьох повітах Східної Галичини, зокрема й на Коломийщині, відбулися масові віча на честь проголошення самостійності УНР і підписання Берестейського мирного договору. Попри непривітну дощову погоду, величаво пройшли урочистості в Коломиї. На скликаному вічі, де присутніми були 32 тис. жителів міста й околиць, виступали українські патріоти Кирило Трильовський, Микола Петрук, Кузьма Книш. Подібні заходи проведені й у сусідніх Печеніжині та Гвіздці²⁰.

Нова хвиля народних віч на підтримку ідеї об'єднання з Наддніпрянською Україною прокотилась у вересні 1918 р. У Коломиї й Коломийщині організацію проведення народних зборів ініціював Кирило Трильовський²¹. На вічі, яке він організував у Коломиї 22 вересня 1918 р., розглянули такі питання: загальний стан розгортання українського національного руху у краї; значення Берестейського мирного договору для Східної Галичини; становище народногосподарського життя українців²². Ухвалено постанову про рішуче неприйняття можливого союзу з Польщею й утворення окремого українського коронного краю у складі реформованої Австро-Угорської імперії²³.

Поблизу Коломиї, в Печеніжині, відбулися народні збори українців, де було прийнято низку політичних рішень: виконання умов Берестейського мирного договору, протест проти намірів поляків захопити Холмщину, Підляшшя і Східну Галичину; поділ Галичини на Західну і Східну, утворення українського коронного краю з окремим сеймом, намісником й українською адміністрацією; прагнення до загальної злуки усіх українських земель у самостійну державу тощо²⁴.

На початку осені внаслідок несприятливого для Габсбургів перебігу Першої світової війни виникла загроза розпаду імперії. Щоб її врятувати, 16 жовтня 1918 р. цісар видав маніфест про федеративний устрій держави, в якому “кожне плем'я на території, яку воно заселяє, творить свій власний державний організм”.

Для вирішення долі українських земель, що перебували у складі Австро-Угорщини, українські парламентарії 18 жовтня 1918 р. скликали у Львові Установчі збори, які проголосили Українську Національну Раду із повноваженнями парламенту. У першому маніфесті від 19 жовтня 1918 р. вона проголосила Українську державу на українських етнічних землях імперії, закликавши до її розбудови всі національні меншини краю²⁵. Також вирішено напрацювати демократичну конституцію та обрати президента. Ним став Є. Петрушевич²⁶.

²⁰ Українське слово. Політичний, економічно-суспільний часопис. – 1918. – 10 березня; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали: у 5 т. / [відп. ред., автор передм. О. Карпенко] / [уклад.: О. Карпенко, К. Мицан]. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – Т. 1: Листопадова 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР. – С. 96–97.

²¹ ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 5193. – Арк. 159.

²² Там само. – Арк. 168.

²³ Там само. – Арк. 170, 171.

²⁴ Печеніжин, 28 вересня 1918 р. // Діло. – 1918. – 4 жовтня.

²⁵ Українська Національна Рада // Там само. – 20 жовтня.

²⁶ Проголошення Української Держави // Там само. – 22 жовтня.

Реальна загроза захоплення влади поляками змусила керівництво львівської делегації ради ухвалити остаточне рішення про збройний виступ. Відповідальність лягла на Центральний військовий комітет (ЦВК) на чолі з Д. Вітовським. Центром організації повстання став Народний дім у Львові, тут перебував штаб із підготовки збройного виступу. Звідси у другій половині 31 жовтня 1918 р. були відіслані телеграфні повідомлення та посланці до окружних військових комітетів краю, серед яких й Коломия, з наказом проти ночі на 1 листопада збройними виступами взяти під контроль відповідні міста та повіті²⁷.

На Коломийщині українську владу було встановлено практично без збройної боротьби. Наприкінці вересня 1918 р. у Коломиї за ініціативи поручника Володимира Бемка виник Революційний комітет (у деяких спогадах – Військовий комітет), до складу якого увійшли українські старшини 24-го та 36-го піхотних полків: В. Білінкевич, С. Сверида, Т. Приймак, Д. Легкун, І. Мацієвич та ін. Він був заініційований В. Бемком після того, як у вересні побував у Львові, де брав участь у засіданні ЦВК й одержав доручення утворити такий комітет із метою підготовки захоплення влади в регіоні. Цей колегіальний орган був окружним і поширив свою військово-організаційну діяльність на територію суміжних із Коломийським повітів: Городенківського, Снятинського, Печеніжинського, Надвірнянського та Делятинського. Члени комітету виїжджали в сусідні повітові центри Покуття, вели попередні розмови з довіреними особами про можливість захоплення й утримання влади. Через хитке політичне становище відповідна робота проводилася “під виглядом забав”²⁸.

Поручник Віктор Воробець згадував, що за два місяці до Листопадового зриву в Коломиї були готові до виступу. Тут справді стояли три полки: 24, 36 і 9-й, в яких старшинами були українці. Наприкінці жовтня 1918 р. розроблено план розміщення всіх військових частин міста і найважливіших опорних пунктів центрального урядування та вибрано віділ Революційного комітету з чотирьох старшин, повідомлено про діяльність Військового комітету міській владі²⁹.

Під час підготовки коломиїської комітет виявив ініціативу щодо революційного захоплення влади в повітах, надіславши на адресу Центрального військового комітету у Львові заклик, в якому пропонував останньому, щоб “найдовше до 5 днів дав наказ про переведення перевороту, а якщо він цього не зробить, щоб у Покутті на власну руку [це] зробилося на своїй території і тим самим приневолено решту Галичини до того самого кроку”³⁰.

Увечері 31 жовтня засідав комітет за участю 50 старшин, на якому “устійнено обсаду становищ у місті, призначено старшинські стежі, що мали асистувати при перебиранні влади”. О 9 год. 30 хв. прибув зі Львова кур’єр, хорунжий В. Мурович, який передав наказ Українського генерального військового комітету (УГВК) за підписом Д. Вітовського про захоплення влади. Тут же старшини і стрільці приступили до виконання раніше одержаних доручень. І вже ввечері 31 жовтня всі найважливіші об’єкти міста були захоплені. Тієї ж ночі “вислано тягаровими автами” невеликі

²⁷ Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. / О. Кузьма. – Львів: Червона Калина, 1931. – С. 57.

²⁸ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія... – С. 117–118.

²⁹ Воробець В. 1 листопада 1918 р. у Коломиї... – С. 19–20.

³⁰ Там само. – С. 19–20.

військові відділи з куреня поручника д-ра Зволинського до Снятина, Городенки і Надвірної для допомоги під час захоплення влади, яке, зауважимо, всюди відбулося спокійно. Отже, в Коломиї проти ночі на 1 листопада залізнична станція, пошта, телеграф, провідні установи опинилися в руках українців³¹.

Газета “Діло” інформувала про перебіг подій у місті: “Коломия занята в п'ятницю рано 24 полком під проводом над-поручника Бемка, Корженьовського і Примака. Комісаром повітовим д-р Стрийський. Уряд почтовий давний, під наглядом українським. Лінії комунікаційні ділають добре. Військові транспорта обезоружуються. Повіт має до визову 10 вагонів бараболі і кільканайцять вагонів сіна, що можна би його закупити. В Коломиї взято теж парк автомобілів тягарових...”³².

Учасниця подій Марія Велигорська так згадувала про захоплення українцями влади в Коломиї: “Як ми вранці повставали, прибігли знайомі з вісткою, що науки нема, школа закрита, вночі українські вояки перебрали в місті владу. Ми вибігли з хати і побачили на міській ратуші український прапор, чим надзвичайно втішилися. В місті було замішання, дуже мало відкритих крамниць. Не поладнавши справ, верталися ми вечором поїздом до Городенки. На двірці в Коломиї стрінув мене учит(ель) Роман Шипайло і сказав: «Яшан, ти бачила, що тут ми зробили, перекажи в Городенці, щоб зараз перебрали владу»”³³. За спогадами В. Воробця, цікавою була реакція жителів національних меншин міста: “Поляки на першу вістку про переворот зі страху та досади блідли, майже мліли, Німці були збентежені, Чехи і Югославяне раділи. Бачилося стрільців, що враз зі сукном відривали цісарські розети з шапок, кидали в болото і топтали ногами...”³⁴.

Наступного дня в місті сформовано українську повітову раду, до рук якої коломиїський комітет передав державне й адміністративне право керування, формуючи українські військові підрозділи з австрійських військових частин. Окружним військовим командантом у місті став сотник Т. Примака, його ад'ютантом – хорунжий І. Данишук, а заступником – поручник В. Бемко. Весь Коломиїський штаб української влади очолив В. Паліїв, який фактично визначив усі урядово-військові пости не лише Коломиї, але й по всьому Покуття. Командантом 24-го піхотного полку був призначений сотник Ф. Тінкль, який згодом став командантом 2-ї Коломиїської бригади під Львовом; командантом гарматного полку став – Р. Шипайло, а командантом запасного куреня 35-го полку стрільців – поручник О. Тарновецький³⁵.

Військовим начальником міста було обрано поручника С. Галібея, керівником поліції став чотар І. Васишин, телефонічної сотні – хорунжий В. Кабарівський. Функції інтенданта виконував М. Татух, а капеланом залоги – о. М. Ярославич. Роботу старшинської школи координував поручник М. Микитюк, а вишколом керував сотник Ф. Рімаль.

Упорядкований повітовий уряд, комісаріат якого очолив І. Стрийський, начальниками військового суду призначено сотника Жука і сотника П. Зволинського. Посаду

³¹ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія... – С. 119.

³² Діло. Видання видавничої спілки “Діло”. – 1918. – 6 листопада.

³³ Велигорська М. Мої спомини... – С. 175.

³⁴ Воробець В. 1 падолиста 1918 р. у Коломиї... – С. 22.

³⁵ Д. М. Листопадіві дні в Коломиї / Д. М. // Коломия й Коломиїщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія: Видання Комітету Коломиян, 1988. – С. 751.

начальника окружного суду обійняв радник І. Чернявський, а шкільну інспекторатуру вів В. Витвицький³⁶.

У містечку Отинія зорганізовано військову команду міста, в якій важливу роль відіграли чотарі І. Скоморівський, І. Самборський, М. Троць й учителька Н. Будманюк. Упорядковано організацію влади в магістраті, суді та пошті³⁷.

Отож, на початку листопада 1918 р. за участю українських воїнів і місцевого населення встановлено владу Української Національної Ради на Коломийщині. Іван Кузич зауважив, що “військовий переворот в Коломії 1-го листопада 1918 р. проведений був блискуче, може найкраще в усій Галичині”³⁸. Розпочинали активну діяльність повітові ради, відбувалися вибори повітових і громадських комісарів, прибічних рад, міліції.

У законодавчому органі Західноукраїнської Народної Республіки – Українській Національній Раді – Коломийщину репрезентував Гриць Тимошук (Коломийський повіт) та Іван Чернявський (м. Коломия). Серед парламентських послів і представників українських політичних партій, уродженців або тих, що довгий час жили на Коломийщині, у складі ради були представлені Лев Бачинський, Кирило Трильовський, Павло Лаврук та ін.³⁹

Становлення ЗУНР відбувалося у складних зовнішньополітичних умовах. Із перших днів процес українського державотворення наштовхувався на збройний опір поляків, тож необхідно було не допустити в містах і селах анархії, грабунків, національної різни тощо. Порядок мали забезпечити органи охорони суспільного порядку.

На правовій основі відбувалося творення місцевих органів влади. Зокрема, 16 листопада Українська Національна Рада прийняла “Тимчасовий закон про адміністрацію Західно-Української Народної Республіки”, згідно з яким на цій території залишалося в силі все попереднє австрійське законодавство, якщо не суперечило інтересам, суті й цілям Української держави. Всі державні службовці колишньої Австро-Угорської імперії, які хотіли чесно служити Українській державі, складали письмове “приречення” (присягу) і залишалися на своїх місцях. Всі адміністративні органи на території ЗУНР підпорядковувалися Державному секретаріату. У повіті представником й основним органом державної адміністрації був повітовий комісар, якого призначав і звільняв Державний секретар внутрішніх справ. Йому підпорядковувалися повітовий військовий комендант і комендант жандармерії⁴⁰.

На чолі повіту стояв повітовий комісар, якого призначала Національна Рада, а в судових повітових округах – делегати Комісаріату Української Національної Ради.

У листопаді 1918 р. прийнято ще два важливі розпорядження: про створення жандармерії і регулярної армії. Відповідно до розпорядження про створення регулярної української армії вся територія держави теж була поділена на три військові області: А – Львів, Б – Тернопіль, В – Станиславів. Кожна область ділилась на 4 військові

³⁶ Там само.

³⁷ Ковальський Р. Отинія... – С. 918.

³⁸ Кузич І. Листопадові дні в Коломії... – С. 759.

³⁹ Чубатий М. Державний лад на Західній Области Української Народньої Республіки / М. Чубатий. – Львів, 1921. – С. 21–24.

⁴⁰ Збірник законів, розпорядків та обіжників... – С. 5–7.

округи, які складались з повітів. Коломийський і Печеніжинський увійшли до складу Коломийської округи Станиславівської військової області⁴¹.

Була оголошена часткова мобілізація до армії чоловіків 1883–1900 р. н.⁴². Часопис “Покутський вістник” із захоплення писав про загальну мобілізацію місцевого населення до війська: “Усі верстви нашого громадянства прийняли сей заклик з одушевленням. Із сіл напливають ряди селянства, що спішать на оборону своєї волі й своєї землі. Українські залізничники й ученики гімназії готові теж відбути свій святий обов’язок. Не стало холодним і серце інтелігента..., (який) кидає все й стає в бойові ряди”⁴³.

У першій половині листопада 1918 р. у Коломії практично заново були сформовані 24-й і 36-й піхотні полки ім. гетьмана Івана Мазепи. Окремі їх курені відразу ж були відправлені на фронт проти поляків під Львів, Перемишль, Старе Село і Сокаль. Згодом із коломийських підрозділів сформовано Коломийську бригаду під командуванням підполковника Ф. Тінкеля, яка відзначилася героїчною боротьбою за свободу і незалежність⁴⁴.

У грудні 1918 р. у Коломії окремим розпорядженням врегульовано структуру і правове положення окружних військових команд (ОВК), що відповідали за набір та формування збройних сил ЗУНР. ОВК мали низку обов’язків: зберігання ладу і спокою в окрузі; формування українського війська з демобілізованих українців чужих армій; виявлення, облік і зберігання військового майна; дислокація війська⁴⁵.

Однак військова-політична ситуація на Коломийщині була доволі складною. Купець С. Соболевський у березні 1919 р. згадував про непросте становище в Коломийському повіті: “В Коломії зосереджено 600–700 солдатів. Солдатське харчування тепер дуже погане, солдати виглядають як привиди, платня видається дуже нерегулярно, бракує обмундирування і взуття. Солдати здирають з цивільного населення взуття і одяг. Військовій власті, діставши з Росії мундири, переодягли місцевих солдатів за козаків і т. п., розголошуючи, що це допомога з російської України. Спочатку молоді хлопці, жадні на здобич, горнулися до війська, але через деякий час, боячись фронту, почали дезертирувати і повертатися до своїх сіл. Тому-то по селах селяни мають дуже багато зброї. Останнім часом жандармерія намагається роззброїти селян, боячись грабунку і нападу”⁴⁶.

За основу організації судової системи взято попередню, австрійську⁴⁷. Державне секретарство судівництва на чолі з О. Бурачинським реформувало судову систему. За розпорядженням урядової установи на території ЗУНР створено судові округи

⁴¹ Збірник законів, розпорядків та обіжників... – С. 2; Розпорядки Державного Секретаріату військових справ з дня 13. падолиста 1918 // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1918. – 20 падолиста. – Ч. 2.

⁴² Розпорядки Державного Секретаріату Військових Справ з дня 13. падолиста 1918 // Станиславівський Голос. Урядовий часопис Повітової Української Національної Ради. – 1918. – 22 падолиста.

⁴³ Покутський Вістник. – 1918. – 4 грудня; *Монолатій І.* Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки... – С. 19.

⁴⁴ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія... – С. 119–120.

⁴⁵ *Монолатій І.* Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки... – С. 19.

⁴⁶ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 116–117.

⁴⁷ Збірник законів, розпорядків та обіжників... – С. 4–5.

(12) і судові повіти (130). Коломийський і Печеніжинський повіти входили до складу Коломийського судового округу, де проживало 79,2 % українців, 8,6 % поляків і 12 % євреїв. Відповідно до цих даних до Коломийського окружного суду належало обрати 9 суддів (мандат від 40 тис. жителів), з яких 7 українців, по 1 поляку і єврею⁴⁸.

Українське керівництво намагалося знайти оптимальне рішення щодо розміру оподаткування населення. 28 жовтня 1918 р. член фінансової комісії Сидір Голубович на засідання львівської делегації Української Національної Ради запропонував скликати окрему нараду у справі податків. В уставі й інструкції для повітових органів ради, укладених 29 жовтня того ж року, зазначено: “Подбати о зібране якнайбільше фондів на потреби У.Н.Ради. – В тій цілі виконати окрему інструкцію в справі збирання податків на основі докладно ведених книг. – Тим часом збирати добровільно датки”. До надходження конкретної вказівки зі Львова українське керівництво покутських повітів намагалося діяти на власний розсуд. Окружна Національна Рада в Коломиї ухвалила рішення про необхідність збору податків із тимчасовим затриманням виплати причинків, за винятком грошової допомоги вдовам і сиротам. Урядове рішення з приводу оподаткування було оприлюднене 13 листопада 1918 р. у зверненні “До всіх Відділів і Урядів Податкових Західно-Української Народньої Республіки”⁴⁹.

Жителів Коломиї й Коломийщини на початку 1919 р. залучено до обговорення земельної реформи, яка вважалася соціально спрямованою й мала допомогти бідним селянам вижити в умовах важких руйнувань, безробіття, голоду і злиднів.

Зауважимо, що у складних умовах державного будівництва й українсько-польської війни продовольча допомога надходила з Наддніпрянської України. Члени ради, жителі Коломийщини К. Трильовський, П. Лаврук і Г. Дувірак, перебуваючи в лютому 1919 р. у Вінниці, спромоглися отримати від керівництва УНР 27 вагонів, збіжжя, муки, цукру, м'ясних консервів. Із привезеного 8 вагонів припало на військо, а решта розділено на Коломийський, Косівський і Печеніжинський повіти⁵⁰.

Кульмінацією національно-визвольних змагань українського народу 1917–1920 рр. було проголошення 9 (22) січня 1919 р. у Києві Акту об'єднання Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки в єдину державу. 3 січня 1919 р. Національна Рада прийняла ухвалу “Про злуку Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою”. В ухвалі відзначали: “Українська Національна Рада, виконуючи право самоозначення українського народу, проголошує торжественно з'єдинення з нинішнім днем ЗУНР з УНР в одну, одноцільну, суверенну Народну Республіку”⁵¹. На підтримку рішення ради з 5 січня 1919 р. у містах і селах Коломийщини пройшли багатотисячні віча. Крім цього, на велелюдних вічах обговорювали найважливіші проблеми політичного, національного

⁴⁸ ЦДІАЛ України. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 96. – Арк. 20–21.

⁴⁹ Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923: ілюстрована історія. – Львів; Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2008. – С. 205.

⁵⁰ Харчі для Покуття // Громадський голос. – 1919. – 22 березня.

⁵¹ Нова Рада. – 1919. – 24 січня; Ухвала Української Національної Ради з дня 3. січня 1919 р. про злуку Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою // Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – 31 січня. – Вип. 1. – С. 1.

і господарського життя – земельної реформи, виборчого закону, зовнішньополітичного становища.

Західноукраїнська Народна Республіка спрямовувала свою національно-культурну політику у двох основних напрямках: по-перше – на утвердження державного статусу української нації; по-друге – на широку співпрацю з національними меншинами та їх залучення до процесу державотворення⁵².

Незважаючи на труднощі, молода держава особливо дбала про розвиток українського шкільництва, при цьому проводила цю політику з урахуванням інтересів національних меншин. На основі ухваленого радою 16 лютого 1919 р. Закону “Про мови”⁵³, за яким українська одержала статус державної, Державний секретаріат освіти і віросповідань 24 лютого цього ж року видав розпорядок про запровадження викладання нею у всіх державних середніх школах⁵⁴. Протягом першого етапу існування ЗУНР було відкрито 20 українських гімназій, 3 реальні школи, 7 учительських семінарій⁵⁵.

На Покутті в межах проведення освітньої програми створено повітові шкільні ради. Коломийську повітову шкільну раду очолив В. Витвицький, колишній учитель 4-класної місцевої школи, а шкільним референтом обрано М. Книша⁵⁶. До “Тіснішого окружного організаційного комітету” Коломийської окружної ради увійшли 22 особи, у складі якого референтом у справах освіти обрано Осипа Чайківського⁵⁷.

За їх сприянням 29 грудня 1918 р. повітова шкільна рада організувала учительську конференцію, на якій було прийнято меморандум (“меморіал”) про покращення матеріального становища педагогів, надісланий керівництву Української Національної Ради та Державного секретаріату освіти і віросповідань. Ухвалені такі резолюції: прагнення до одержавлення української народної освіти; оплата праці вчителів прирівнюється до оплати державних службовців; надання соціальних дотацій педагогами у зв’язку з воєнними лихоліттями; шкільництво у своїй діяльності має бути відособлене від місцевої адміністрації і безпосередньо підпорядковане Міністерству освіти Української Народної Республіки, що виконує свої доручення і розпорядження через повітові шкільні комісії (у її склад входять шкільний комісар, педагогічні інструктори, вибрані учительством, представник санітарної служби), при них діють батьківські комітети із дорадчим голосом; місцеві шкільні ради мають бути ліквідовані, їхні функції виконують повітові шкільні комісії; у разі зміни укладу діяльності народного шкільництва скликається фахова комісія, представлена учительством краю⁵⁸. Зорганізоване наприкінці січня 1919 р. віче коломийських вчителів за участю місцевої

⁵² *Великочий В.* Національно-політичні процеси на Покутті в період ЗУНР... – С. 78.

⁵³ Вістник державних законів і розпорядків ЗО УНР. – Станиславів. – 1919. – 2 березня. – Вип. 3. – С. 12.

⁵⁴ *Великочий В.* Національно-політичні процеси на Покутті в період ЗУНР... – С. 79.

⁵⁵ *Тищик Б.* Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр. (До 75-річчя утворення і діяльності) / Б. Тищик, О. Вівчаренко. – Коломия: Вік, 1993. – С. 81–82.

⁵⁶ ЦДІАЛ України. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 37.

⁵⁷ Від української “Окружної Національної Ради” в Коломиї // Покутський Вістник. – 1918. – 17 падолиста.

⁵⁸ ЦДІАЛ України. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 1, 2; Зїзд українського народнього вчителства у Коломиї // Покутський Вістник. – 1919. – 2 січня.

інтелігенції висловило надію, що, “здезертирувавши” через матеріальні та харчові нестатки, вчителі повіту повернуться до своєї, вкрай необхідної на часі, праці⁵⁹.

Шкільним комісаром Печеніжинського повіту обрано Семена Шпаковського. Звітуючи перед керівництвом Державного секретаріату освіти і віросповідань, повітова шкільна рада Печеніжинщини інформувала, що напередодні Листопадового зриву 1918 р. у повіті переважали школи з українською мовою викладання. Польськомовні навчальні заклади були лише в Печеніжині (5-класна змішана школа), Яблоніві (4-класна змішана), Слободі Рунгурській-копальні (нині с. Слобода Коломийського р-ну) (1-класна), Княждворі (1-класна) і Березові нижнім (нині с. Нижній Березів Косівського р-ну). Останні дві школи зі встановленням ЗУНР за згодою батьків школярів автоматично перейшли на українську мову викладання. За деякий час українізовано навчальні заклади і в перших трьох місцевостях. Щоправда, польська мова навчання як додаткова збереглася в усіх школах Печеніжинського повіту. Зауважимо, що на Покутті в цьому повіті найменше (лише 11) педагогів відмовилися присягнути на вірність Українській державі; всіх кваліфікованих вчителів працевлаштовано. На квітень 1919 р., на педагогічній ниві Печеніжинщини працювало 57 вчителів (за іншими даними шкільного повітового комісаріату – 53)⁶⁰.

На зборах жителів сіл Гвіздеччини 12 січня 1919 р., окрім соціально-економічних питань (підготовка до весняних робіт), було винесено на обговорення проблему закупівлі українських букварів, бо “задля цілковитого браку букварів початкова наука по селах майже неможлива, а з сього виходить народови велика шкода”⁶¹.

Результатом плідної співпраці низки шкільних комісаріатів Покуття стала поїздка депутації українського учительства краю до Станиславова на початку січня 1919 р. із вимаганням українізації освіти. Делегацію представників Покуття – О. Власійчука, М. Книша й А. Домбровського – прийняв голова Державного секретаріату С. Голубович. 4 січня 1919 р. спеціальна шкільна комісія ухвалила рішення перевести народних учителів у ранг державних службовців і збільшити оплату праці на 25 %⁶².

Державний секретаріат освіти і віросповідань у січні 1919 р. розповсюдив відозву до всіх українських організацій народного учительства, яким зобов’язував повітові комісаріати зорганізувати віча, де мали би бути ухвалені резолюції (10 положень), серед яких головні такі: школа – державна інституція з відповідним шкільним урядом на чолі; народні учителі прирівняні до статусу державних службовців; народна школа – самостійна державна інституція; учительство підпорядковане Державному секретаріату освіти і віросповідань; кожен повіт має вибрати делегатів на з’їзд народного учительства 15–16 лютого 1919 р., що відбудеться у Станиславові⁶³.

⁵⁹ *Монолатій І.* Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки... – С. 38.

⁶⁰ ЦДІАЛ України. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 61. – Арк. 1, 1 зв., 2.

⁶¹ Життя Покуття. З Гвоздеччини // Покутський Вістник. – 1919. – 16 січня.

⁶² Звіт зі Зїзду відпоручників нар. учительства в Станиславові // Учительський голос. Орган народного учительства. – 1919. – 26 лютого; *О. Вл-ук.* Депутація укр. Учительства / О. Власійчук // Покутський Вістник. – 1919. – 12 січня.

⁶³ Відозва до всіх укр. організацій народного вчительства б. Зах.-Укр. Републіки // Покутський Вістник. – 1919. – 12 січня.

У цей час повітовий державний комісар І. Стрийський за погодженням шкільного комісаріату Коломийської окружної ради підготував “обіжник до всіх шкільних, громадських і парохіяльних урядів”, згідно з яким із 1 січня 1919 р. у школах замість польської обов’язково вводиться українська мова, польська може додатково викладатись за бажанням батьків учнів. У закладах Коломийщини, де втратили чинність викладання навчальних годин “внаслідок неурядування польської мови, призначити треба на науку української мови і рахунків з узглядненням рідньої історії”. У всіх школах краю українська мова мала стати обов’язковим предметом навчання⁶⁴.

В іншому розпорядженні І. Стрийського та повітового шкільного комісара В. Витвицького від 28 грудня 1918 р. йдеться про негайне створення у всіх школах Коломийського повіту курсів для неграмотних. Для цього потрібно повідомити повітовий шкільний комісаріат, хто з педагогів займеться веденням цих курсів, а також додати список учнів, які ходитимуть на заняття⁶⁵.

Щоб забезпечити комплектування учнями середніх та фахових шкіл, Державний секретаріат освіти і віросповідань прийняв рішення про тримісячні підготовчі курси, які мали охопити значну частину селянських дітей. У відповідній відозві урядове відомство звернулось із проханням до вчителів, духовенства, свідомих селян та робітників, щоб із кожного села відправили хоча би троє дітей на підготовчі курси, робота яких розпочнеться з 1 травня 1919 р. у кожному повітовому місті держави. Таке навчання було вкрай необхідним, оскільки народна школа не давала достатньої підготовки для вступу до навчальних закладів вищого рівня. Планували, що після закінчення курсів учні наступного навчального року навчатимуться, відповідно до своїх здібностей, у гімназіях та фахових школах⁶⁶. Також окремим розпорядженням головного освітянського відомства оголошено про вступні іспити до 1-го класу середніх шкіл і ведення підготовчих курсів для слухачів, які б мали навчатись в учительських семінаріях⁶⁷.

На Коломийщині процес набору дітей на підготовчі курси розпочався раніше – з кінцем зими і початком весни 1919 р. Дирекція української державної гімназії у м. Коломия на початку квітня 1919 р. оголосила про проведення безкоштовних щоденних підготовчих курсів із релігії, української мови, рахунків і каліграфії для хлопців. Подібні курси для дівчат мала зорганізувати тутешня жіноча учительська семінарія⁶⁸.

⁶⁴ Життя Покуття. Розпорядок у справі навчання // Там само; Урядові справи. Шкільне урядове розпорядження // Там само. – 1918. – 29 грудня.

⁶⁵ Обіжник до всіх управ народних шкіл в коломийським повіті // Там само. – 1919. – 16 січня.

⁶⁶ Зазив Державного Секретаріату Освіти і Віросповідань до учительства, духовенства та прочого громадянства (інтелігентів та свідомих селян і робітників) ... // Там само. – 20 цвітня; Зарядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань до Повітових Комісарів, повітових шкільних Комісарів і Дирекцій усіх середніх і фахових шкіл в справі основання з днем 1. мая 1919 тримісячних підготовчих курсів до всіх типів середніх шкіл ... // Републіка. – 1919. – 15 цвітня; Урядовий відділ. Зазив Державного Секретаріату освіти і віросповідань до учительства, духовенства та прочого громадянства ... // Там само. – 11 цвітня.

⁶⁷ Урядовий відділ. Зарядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань в справі вступних іспитів до І. класу середніх шкіл і приготовних курсів до учительських семінарій // Там само. – 16 цвітня.

⁶⁸ Мостович П. З дирекції української державної гімназії в Коломії / П. Мостович // Покутський Вістник. – 1919. – 6 цвітня.

Місцева українська влада регулювала питання організації і проведення різних навчальних курсів не тільки для дітей, але й для дорослих, – про це інформовано в періодичній пресі. У другій половині лютого 1919 р. у Коломії розпочав роботу 6-тижневий курс діло- і книговодів селянських кредитних та торговельних спілок. Навчання і проживання були безкоштовними, обов'язковим – знання української мови, наявність шкільного канцелярського інвентарю. Поза конкурсом приймали на навчання інвалідів Першої світової й українсько-польської війн. Діяв також курс громадських писарів, пріоритет у навчанні надавали жителям Коломийського і Печеніжинського повітів. У Коломії наприкінці лютого 1919 р. сформовано школу для механіків, до якої приймали українців, нездібних до військової служби, але обізнаних у слюсарській справі⁶⁹. Вважалося успішним проведення 6-тижневого курсу громадських секретарів і 7-тижневого торговельно-промислового курсу (березень–квітень 1919 р.), які zorganizувала Окружна Національна Рада м. Коломия. Слухачі курсів здобули професійну підготовку з основ діловодства, книговодства, торговельної справи, товарознавства тощо⁷⁰.

Українська мова ставала обов'язковим предметом для вивчення з третього року навчання в усіх державних і приватних польських, єврейських та німецьких школах. У містечках і селах Коломийщини, попри нестачу вчителів-українців, українських підручників й учнівського приладдя, навчальний процес у 1918–1919 рр. не переривався.

Українські педагоги народних шкіл, підтримуючи дії органів державної влади щодо організації початкового шкільництва, вирішили також долучитися до його реформування. Про це засвідчив з'їзд делегатів українського народного вчителства у Станиславові, що відбувався впродовж 2–3 лютого 1919 р. Присутніми були 117 педагогів. Особливо вирізнялися роботою представник шкільництва Коломийщини Онуфрій Власійчук, який, будучи обраним до президії з'їзду, виступив із розлогою промовою про соціальне і матеріальне становище українського учительства у складі Австро-Угорської імперії (реферат “Про станові справи українського народного учительства”), та Михайло Книш, який виступив із рефератом “Організація народного шкільництва” (подано основи реформування освітянської сфери Східної Галичини)⁷¹. Після жвавого обговорення були прийняті ухвали, де освітяни, крім покращення їхнього матеріального становища та підвищення соціального статусу, вимагали: “... V. Народне учительство жадає признання народної школи самостійною державною інституцією. – VI. Народне учительство внаслідок сього жадає відлучення від політичних властей, знесення Шкільних Рад місцевих і окружних, а їх агенти (функції) мають виконувати шкільні уряди і повітові шкільні комісаріати. VII. Народне учительство жадає скликання анкети народного учительства при співучасті фахових людей

⁶⁹ Курс громадських писарів // Там само. – 9 лютого; Курс діло- і книговодців // Там само. – 9 лютого; Позір! Школа для механіків // Там само. – 13 лютого; У справі організації громадських писарів // Там само. – 10 цвітня.

⁷⁰ Закриття торговельного курсу Окр. Національної Ради в Коломії // Там само. – 15 цвітня; Курс господарських секретарів // Там само. – 20 цвітня.

⁷¹ Звіт зі З'їзду відпоручників нар. учительства в Станиславові ...; З'їзд народ. Учительства Зах. України // Република. – 1919. – 5 лютого; Учительський з'їзд // Нове життя. – 1919. – 6 лютого.

і знатоків шкільництва до уложення часового проекту шкільного закону та починати старання до скликання анкети народного учительства всієї Соборної України”⁷².

З’їзд обрав “Виконуючий комітет народного учительства” (далі – ВКНУ, голова О. Власійчук) і доручив йому видавати тимчасово, “доки Львів буде увільнений від наїздників”, учительський орган у Коломиї з метою інформування загалу народного вчительства та громадянства про соціальне й матеріальне становище вчителів, реорганізацію народного шкільництва, видання шкільних підручників. Приступаючи до видання вчительського органу під назвою “Учительський голос”, ВКНУ передбачав подавати в ньому “звідомлення від властей, звіти з руху в учительських організаціях в справах оборони нар. учительства...”⁷³. Перше число було вислано переважно шкільному повітовому комісаріату з проханням розпродати його серед учителів або залучити до його розповсюдження відділ взаємодопомоги українського вчительства. Започаткований як орган українського народного вчительства, часопис стояв на захисті його соціальних і матеріальних інтересів, порушував питання реорганізації народного шкільництва, розглядав проблему шкільних підручників у контексті національного відродження. На його сторінках публікували матеріали з’їздів представників народного вчительства, членів ВКНУ. Під рубрикою “З руху організацій нар. учительства” подавали найважливіші події з життя учительських організацій, у рубриках “Послідні події” і “Послідні вісти” – повідомлення про політико-громадські події в УНР та найважливіші урядові повідомлення щодо вчительства, розпорядження Державного секретаріату освіти. Поряд із шкільними проблемами в часописі детально розглядали принципи позашкільної освіти, спрямованої на виховання національної свідомості українського народу⁷⁴.

ВКНУ активно займався практичною роботою: сформував по містах і селах Покуття учительські осередки товариства “Взаємної помочі”, які в умовах лихоліть українсько-польської війни мали б займатися поверненням колишніх педагогів до ведення шкільництва на місцях, збором членських внесків на розвиток й утриманням навчальних закладів краю⁷⁵. За місяць, 2–3 березня 1919 р., члени ВКНУ зібралися на засіданні ширшого комітету в м. Станиславів, де зустрілися з представниками уряду ЗУНР та розглядали питання членських внесків і стану оплати праці педагогам та шкільним урядовцям, підняття соціального статусу учительства краю⁷⁶.

У Коломиї діяла “Видавнича Спілка укр. учительства”. На зборах цього товариства 9 лютого 1919 р. порушено питання пошуку коштів на видання шкільних підручників⁷⁷.

⁷² *Завадовський О.* З’їзд укр. народного учительства в Станиславові / О. Завадовський // Покутський Вістник. – 1919. – 16 лютого; *Коваль Г.* З’їзд делегатів українського нар. учительства в Станиславові / Г. Коваль // Републіка. – 1919. – 9 лютого; Резолюції учительського з’їзду // Нове життя. – 1919. – 9 лютого; Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923: ілюстрована історія... – С. 403.

⁷³ Вступне слово // Учительський голос. Орган народного учительства. – 1919. – 26 лютого.

⁷⁴ *Романюк М.* Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.): Історико-бібліографічне дослідження / М. Романюк, М. Галушко; [передм. В. Качкана]. – Львів, 1996. – С. 95.

⁷⁵ Поклик До всіх Окр. Відділів “Взаємної помочі” і до загалу українського Учительства в західній області У.Н.Р. // Учительський голос. Орган народного учительства. – 1919. – 15 марта.

⁷⁶ З’їзд ширшого Комітету виконного укр. нар. учительства в Станиславові // Там само.

⁷⁷ Життя Покуття. Загальні Збори Тов. “Видавнича Спілка укр. Учительства” в Коломиї // Покутський Вістник. – 1919. – 16 лютого.

На Покутті активно діяли українські молодіжні товариства, які цікавилися культурно-освітніми проблемами краю. Вирізнявся діяльністю коломийський осередок товариства “Молода громада”. Регулярно збираючись, молоді люди виступали з національно-патріотичними рефератами (“Наша інтелігенція – а сучасний момент” О. Ясінського; “Національна та інтернаціональна ідея” Є. Глушкевича), організували мистецько-виховні заходи (“Шевченкове свято для козаків-стрільців, робітників і селян” 30 березня 1919 р.), розглядали на засіданнях наболілі буденні культурно-освітні питання краю⁷⁸. Серед проблем і недоліків діяльності цього молодіжного товариства А. Дутчак виокремив такі: невелика як для Коломиї кількість учасників (70 осіб); тісне приміщення будинку Народного дому, де збираються члени “Молодої громади”; пасивність учениць жіночої семінарії Українського педагогічного товариства, які теж мали би брати участь в обговоренні складних культурно-освітніх питань краю. Однак автор допису до часопису “Покутський вістник” сподівається, що робота цього молодіжного колективу буде корисною та ефективною для українства Покуття: “Влиймо отже як найбільше життя в наше товариство, даймо змогу злитись в оден гурт, внесімо між себе сердечність і щирість, а причинимося до святого діла – будови Вітчизни”⁷⁹.

Хоч українська освіта та шкільництво були поза політикою (на підтвердження цього – перший пункт ухвали Товариства учителів середніх і вищих шкіл “Учительська громада”, прийнятий на загальному зібранні у Станиславові 21–23 березня 1919 р.), проте партійно-політичні сили Покуття соціалістичного спрямування намагалися вплинути на розвиток педагогічної сфери життя краю⁸⁰. Зокрема на учительському вічі, який відбувся в Коломиї у січні 1919 р., присутні педагоги увійшли до “Союзу селянсько-робітничих спілок”, і “це перший случай, де часть трудової інтелігенції, як організована кляса, змагає йти поруч з народом в визвольній роботі працюючих. Маємо надію, що ... учителі й учительки вернуться на села не лише дітий учити, але організувати нових борців за соціалізм”⁸¹. Коломийський осередок єврейської соціалістичної робітничої партії “Поалей-Ціон” висловив протест проти призначення директором місцевої єврейської гімназії українця, висловивши думку про те, що керівником закладу має бути єврей за національністю Самуїл Вабман⁸².

Із перших днів революції Українська Національна Рада зверталася до представників національних меншин краю, сподіваючись на їх підтримку та співпрацю. У відозві “Український Народе” від 1 листопада 1918 р. запропоновано: “... національні меншости Української держави – Поляки, Жиди, Німці – мають вислати своїх відпоручників до Української Національної Ради”⁸³. “Покутський вістник” наголошував:

⁷⁸ 3 життя Покуття. В неділю 30 марта відбулося Шевченківське свято “Молодої Громади” в Коломиї // Нове життя. – 1919. – 9 квітня; 3 Т-ва “Молода Громада” // Покутський Вістник. – 1919. – 16 марта; Культурно-просвітне життя Покуття. Шевченківське сьвято “Молодої Громади” // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – 2 квітня; Старанням тов. “Молода Громада” в Коломиї // Покутський Вістник. – 1919. – 30 марта; Шевченківське сьвято “Молодої Громади” відбулося в неділю, 30. марта // Там само. – 3 квітня.

⁷⁹ Дутчак А. Товаришське життя в Коломиї / А. Дутчак // Там само. – 20 квітня.

⁸⁰ Справа відлучення шкільництва від адміністрації // Народ. – 1919. – 22 мая.

⁸¹ У Коломиї. Учительське віче // Січовий Голос. – 1919. – 1 лютого.

⁸² ЦДІАЛ України. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 42, 52.

⁸³ Український народе! // Діло. – 1918. – 2 листопада.

“Українці утворили свою державу на тих землях, де український народ живе в більшості. Побіч Українців живуть у меншості Поляки і Жиди і їм належать ся ті самі горожанські права, що і Українцям... Поляки ще справді не прийшли до розуму і ще мріють про панованне над нами – та се дарма. Українці те панованне силою скинуть... Треба поводити ся з Поляками і Жидами чемно, але і обережно, дбати про їх добро, але також насильство з їх сторони і замах на нашу Державу треба відкинути оружжям і то рішучо та безоглядно”⁸⁴.

Однак заклики вищих владних інституцій ЗУНР до політичних представницьких сил національних меншин загалом не знайшли серед них розуміння. Жодна з неукраїнських політичних партій чи громадських організацій не виявила бажання взяти на себе відповідальність за формування і становлення ЗУНР, вироблення внутрішнього та зовнішньополітичного курсу держави, відмовляючись увійти до її владних структур. В. Великочий стверджує, що таке ставлення національних меншин до молодого західноукраїнської держави було вмотивованим, коригувалося від органічного неприйняття і протидорства – до конструктивного нейтралітету й персональної співпраці щодо української влади⁸⁵.

Перше – більше виявилось в польсько-українському протистоянні, небажанні колишніх урядових чиновників та адміністративних службовців польської національності долучитися до організації української влади. Навпаки, єврейські політичні і громадські організації у краї в цілому займали позицію конструктивного нейтралітету до ЗУНР. Вони, об’єднані навколо Східногалицької єврейської національної ради, намагалися захистити насамперед власні національні інтереси, уникаючи прямого втручання у протидорство між українцями та поляками. Єврейське населення співпрацювало з місцевими органами управління й окремими державними структурами ЗУНР і навіть брало участь у них. Підтверджує повноправність єврейського населення в Західноукраїнській державі, зокрема і на території Покуття, лист пересічного читача коломийської газети “Покутський вістник”, єврея за національністю: “Жиди в Українській державі є її правдивими громадянами, а тому держава не мусить допустити в нас жидівських розрух, які мається на великій Україні”⁸⁶.

Українсько-єврейська співпраця та польсько-українське протистояння набуло своєрідних форм в освітній сфері. Зокрема в містечку Отинія Товмацького повіту наприкінці 1918 р. діти єврейської національності відмовилися навчатись у польській школі, натомість, була створена нова, з єврейською мовою викладання⁸⁷.

Зауважимо і факти українсько-єврейського протистояння. Не завжди українська влада йшла назустріч домаганням єврейської громади в освітній сфері. Переживання були небезпідставними. Керівництво ЗУНР у руслі творення майбутньої національної автономії для євреїв підтримували рішення про утримання шкільництва представників

⁸⁴ Як маємо заховувати ся супроти Поляків і Жидів, що мешкають у межах нашої держави // Покутський Вістник. – 1918. – 10 падолиста.

⁸⁵ *Великочий В.* Національно-політичні процеси на Покутті в період ЗУНР... – С. 82.

⁸⁶ Покутський Вістник. – 1919. – 16 марта.

⁸⁷ Телеграми і вісти. Повітова шкільна Рада в Товмачі // Там само. – 19 січня; Ч. 2693 Зарядження Повітової шкільної Ради // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1918. – 27 грудня.

національної меншини державним коштом. Однак, на думку українських державних службовців, не було жодних гарантій, що в єврейських школах вільно викладатиметься українська мова і література, історія України⁸⁸.

З іншого боку, Східногалицька єврейська національна рада вмотивовано захищала права національної меншини в культурно-освітній сфері, надсилаючи відповідні петиції до Державного секретаріату освіти і віросповідань. У зверненні головного освітянського відомства Західної Облaсті Української Народної Республіки (ЗО УНР) до єврейської національної ради м. Коломия від 26 лютого 1919 р. на запит останньої про навчання єврейської гімназійної молоді⁸⁹ вказувалось, що справа організації навчальних закладів національних меншин належить до компетенції законодавчого органу ЗО УНР. Стверджувалось, що немає жодних перешкод у навчанні дітей єврейської національності в українських школах, адже в кожному з цих закладів працює кваліфікований учитель з івриту та національної історії⁹⁰.

Траплялися поодинокі випадки українсько-польської співпраці в освітній сфері. Державний секретаріат освіти і віросповідань на прохання польської повітової ради в м. Коломия санкціонував у лютому 1919 р. відкриття польської приватної гімназії⁹¹. Місцевий повітовий комісар оцінив рішення державного відомства так: “Зі своєї сторони не маю нічого против дозволу приватної науки..., одначе не могли би на дальше бути салі науки декоровані образами Пілсудского та бібліотека мусіла би бути звільнена від ворожих нам творів”. До того ж очільник Коломії зауважив, що приватна гімназія налічує 500 учнів, із них лише 280 школярів польської національності⁹².

Отже, будучи під впливом національного державотворення Наддніпрянської України, жителі Коломийщини активно долучилися до політичної боротьби за державність західних українців. Напередодні Листопадової революції 1918 р. на західноукраїнських землях у краї проходили народні віча на честь проголошення самостійності УНР, підписання Берестейського мирного договору, підтримку ідеї об’єднання з Наддніпрянською Україною. Практично без збройної боротьби встановлено українську владу в Коломії та інших містечках і селах краю. Дотримуючись норм офіційного законодавства ЗУНР, на Коломийщині функціонували українські органи влади, забезпечено процес формування й діяльності місцевих правоохоронних органів, збройних сил. Мешканці Коломийщини активно реформували культурно-освітню сферу. Відповідно до офіційного законодавства ЗУНР, працювали повітові шкільні ради Коломийського і Печеніжинського повітів, які відали організацією педагогічної справи. Незважаючи на труднощі в налагодженні навчального процесу в освітніх закладах (відмова педагогів, переважно польської національності, служити українській національній школі; низка учителів української національності перебували на фронтах українсько-польської війни 1918–1919 рр.), все ж вдалося організувати навчання. Попри декларування органами влади ЗУНР (ЗО УНР) міжнаціонального миру, злагоди і партнерства, культурно-освітні процеси на Коломийщині проходили у

⁸⁸ Замітки про жидівську школу // Нове життя. – 1919. – 24 марта.

⁸⁹ ЦДІАЛ України. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 13.

⁹⁰ Там само. – Арк. 9.

⁹¹ Там само. – Арк. 10.

⁹² Там само. – Арк. 11.

формі українсько-польської конфронтації та намірів українсько-єврейського діалогу. Щоправда, спостерігаємо поодинокі випадки конфліктних ситуацій на українсько-єврейській освітній ниві.

Андрей Королько. Становление и функционирование органов украинской власти на Коломыйщине периода ЗУНР (1918–1919)

Рассмотрены формы активизации национального движения на Коломыйщине накануне распада Австро-Венгерской империи и начала украинской революции на западноукраинских землях. Охарактеризованы формирования очагов украинской власти в крае во время Ноябрьского восстания 1918 г., особенности законодательного обеспечения процесса формирования и деятельности местных органов власти и управления, правоохранительных органов, вооруженных сил, раскрыты особенности законодательного обеспечения процесса формирования народного образования, взаимоотношения украинцев с другими этническими сообществами в национально-культурной сфере.

Ключевые слова: Коломыйщина, Покутье, вече, уездный совет, жандармерия, вооруженные силы, судебная система, поветовый школьный совет, национально-культурные процессы.

Andriy Korolko. Establishment and functioning of the Ukrainian authorities in the region of Kolomyia in the times of ZUNR (1918–1919)

The article analyses forms of intensification of national movement in the region of Kolomyia on the eve of the Habsburg Empire collapse and in the beginning of the Ukrainian revolution on Western Ukrainian territories. It discusses the establishment of the Ukrainian authorities in the region after the Battle of Lemberg of November 1918. It focuses on the peculiarities of legislative regulation of activities of local authorities, law enforcement agencies, and military units. It examines regulations on the schooling. Finally, the article highlights the relations of the Ukrainians with other ethnic communities in the national and cultural sphere.

Key words: Kolomyia region, Pokuttya region, processes of national and cultural development.